doi:10.32020/ArtandDoc/32/2025/20

Julia BUGAJNA

Uniwersytet Łódzki

NAUKOWOŚĆ MUZEÓW SZTUKI
Studia przypadków Muzeum Narodowego w Krakowie oraz Muzeum Sztuki w Łodzi

Muzea – w tym muzea sztuki – to w Polsce instytucje kultury ustawowo predestynowane m.in. do naukowego opracowywania powierzonego im dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Kwestia muzeum jako miejsca nauki jest zagadnieniem do tej pory słabo rozpoznanym i opracowanym na gruncie badawczym. W tekście rozpatruję sytuację polskich muzeów sztuki w kontekście prawnych i organizacyjnych warunków prowadzenia działalności naukowej oraz specyficznej dla tych instytucji formy naukowości.

W celu przeprowadzenia kompleksowej, wieloaspektowej analizy i oceny tej sytuacji, dokonałam przeglądu dostępnej literatury przedmiotu, aktów prawnych i wewnętrznych dokumentów instytucji. Wykorzystałam także informacje i komentarze zaczerpnięte z szeregu nieustrukturyzowanych, pogłębionych wywiadów z pracownikami i pracownicami działów Muzeum Narodowego w Krakowie i Muzeum Sztuki w Łodzi wyspecjalizowanych w działalności naukowej. Punktem wyjścia dla podjętych rozważań są pytania o miejsce i formy działalności naukowej – wytwarzania i popularyzacji wiedzy – w muzeum sztuki. Czy muzeum może być jednostką tworzącą i dystrybującą wiedzę naukową? Na czym polega specyfika tej wiedzy? Czym uwarunkowane są procesy jej wytwarzania? W jaki sposób są regulowane, organizowane i realizowane? Jakie specyficzne sposoby podejścia do tych zagadnień zostały wypracowane w obu wspomnianych placówkach kultury?

Ramy Prawne i Organizacyjne dla Działalności Naukowej Muzeów w Polsce

Pojęcie *muzeum* w polskiej polityce legislacyjnej pozostaje nieobjęte ochroną prawną. Mianem tym można nazwać zarówno sztandarowe instytucje kulturalne kraju charakteryzujące się merytorycznym przekazem,[1] jak i prywatne placówki skoncentrowane głównie na komercyjnej działalności.[2] Już w 1987 roku Marta Krzemińska zauważyła, że liczne w dwudziestym wieku definicje muzeum uderzają swoją różnorodnością, a ich przedmiot nieustannie się zmienia, umożliwiając dalsze modyfikacje.[3] Jednak – w rozumieniu, które można uznać za jedno z najbardziej powszechnych – jest

to „instytucja, której zadaniem jest gromadzenie i przechowywanie materialnych świadectw cywilizacji człowieka i jego otoczenia, ich naukowe opracowywanie, konserwowanie i udostępnianie w celu badań, nauczania i rozrywki."[4] Takie ujęcie koresponduje z aktualną definicją Międzynarodowej Rady Muzeów (International Council of Museums – ICOM) działającej przy UNESCO, która definiuje muzeum jako „nienakierowaną na czerpanie zysku, stałą instytucję w służbie społeczeństwu, która bada, gromadzi, konserwuje, interpretuje i eksponuje materialne i niematerialne dziedzictwo. Otwarte dla publiczności, dostępne i inkluzywne muzea propagują różnorodność i zrównoważony rozwój. Działają i komunikują się etycznie, profesjonalnie i z udziałem społeczności, oferując różnorodne doświadczenia dla edukacji, przyjemności, refleksji i dzielenia się wiedzą."[5] Zbliżoną definicję przytacza przygotowana przez polski rząd *Ustawa o Muzeach* z 1996 roku, określająca muzeum jako jednostkę „organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów."[6] Rozumiane w ten sposób muzea, działające w oparciu o uzgodniony z ministrem kultury i dziedzictwa narodowego statut bądź regulamin, są wpisane do wykazu muzeów prowadzonego przez MKiDN.[7] Najbardziej znaczące i szanowane z nich wpisane są dodatkowo do Państwowego Rejestru Muzeów.[8] Są to wyjątkowe placówki muzealne, których działalność odznacza się wysokim poziomem merytorycznym, a ich zbiory mają duże znaczenie dla kultury Polski.

Muzeum jest także pojmowane jako miejsce poświęcone muzom, sztuce i nauce.[9] W okresie PRL muzea zatrudniały wybitnych naukowców, takich jak np. Jan Białostocki, Kazimierz Michałowski czy Stanisław Lorentz, pracujących na uniwersytetach oraz w instytutach badawczych,[10] a zasłużeni pracownicy i pracownice muzeów – np. Helena Blum czy Jerzy Zanoziński – otrzymali stopnie doktora i nominacje na stanowiska docentów. Od 1975 roku muzea w Polsce znajdują się na liście instytucji uprawnionych do posiadania stanowisk naukowo-badawczych.[11]

Do zadań wyznaczonych tym instytucjom w *Ustawie o Muzeach* z 1996 roku należą m.in. „katalogowanie i naukowe opracowanie zgromadzonych zbiorów" oraz „organizowanie i prowadzenie badań."[12] Naukowy kontekst działalności muzeów widoczny jest także w ich służebnej roli wobec innych podmiotów. Obejmuje ona takie działania jak: magazynowanie dóbr kultury w sposób dostępny do celów naukowych, udostępnianie ich do celów naukowych i edukacyjnych, a także prowadzenie działalności wydawniczej, która może pozwolić na upowszechnianie efektów badań prowadzonych przez osoby pracujące w muzeum czy współpracujących z nimi badaczy i badaczek. W ten sposób – jak zauważył Rafał Golat – wyodrębniają się dwa aspekty kontekstu naukowego muzeów: ich samodzielna aktywność naukowa oraz działalność o charakterze służebnym.[13]

Działalność naukowa okazuje się szczególnie ważna dla muzeów rejestrowanych, choć pozornie nie jest to wyeksponowane w regulacjach prawnych. W rzeczywistości kontekst naukowy wpływa na ocenę muzeów przy podejmowaniu decyzji o ich zakwalifikowaniu do Państwowego Rejestru Muzeów, a także podczas weryfikacji faktu, czy konkretne muzeum nadal spełnia warunki, aby na tej liście nadal się znajdować. Wpis do rejestru wiąże się nie tylko z prestiżem, ale także z dofinansowaniem ze strony państwa oraz szczególną ochroną z jego strony.[14] Minister kultury i dziedzictwa narodowego określa w drodze rozporządzenia wzór wniosku o wpis do rejestru, warunki i tryb dokonania tego wpisu oraz okoliczności, w jakich można zarządzić kontrolę w celu ustalenia, czy muzeum nadal spełnia warunki wpisu.[15] To właśnie na tym etapie uwidacznia się kontekst naukowy. Ostatnie dwie części: E i F wniosku o wpis do Państwowego Rejestru

Muzeów z 13 maja 2008 roku, dotyczą osób zajmujących się podstawową działalnością muzeum oraz opracowywania zbiorów. W części E należy podać liczbę pracowników ze stopniami naukowymi (określając ich tytuł lub stopień: profesor, doktor habilitowany, doktor) oraz wymienić doradców naukowych, jeśli placówka korzysta z ich usług. Część F koncentruje się m.in. na wydawnictwach naukowych muzeum, w tym katalogach naukowych zbiorów; publikacjach naukowych periodycznych (monograficznych i w czasopismach) poświęconych zbiorom lub poszczególnym muzealiom w ostatnich pięciu latach; publikacjach popularnonaukowych, stałych i okazjonalnych; badaniach naukowych prowadzonych w muzeum w ostatniej połowie dekady; formach współpracy z zagranicą w ostatnich pięciu latach.[16]

Do niedawna szczególnym przypadkiem było posiadanie przez instytucję statusu jednostki naukowej. *Ustawa o Zasadach Finansowania Nauki* z 30 kwietnia 2010 roku[17] pozwoliła na zaliczenie muzeów – obok instytutów badawczych czy podstawowych jednostek organizacyjnych uczelni w rozumieniu statutów tych uczelni – do tego typu jednostek. Muzea te powinny być jednostkami organizacyjnymi posiadającymi siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, prowadzącymi badania i upowszechniającymi wiedzę.[18] Muszą też w swojej codziennej działalności prowadzić w sposób ciągły badania naukowe lub prace rozwojowe. Nie bez znaczenia jest sam sposób zdefiniowania badań naukowych we wspomnianej ustawie. Odróżnia ona badania podstawowe oraz stosowane.[19] Pierwsze to „oryginalne prace badawcze eksperymentalne lub teoretyczne podejmowane przede wszystkim w celu zdobywania nowej wiedzy o podstawach zjawisk i obserwowalnych faktów bez nastawienia na bezpośrednie praktyczne zastosowanie lub użytkowanie."[20] Zaś drugie są „podejmowane w celu zdobycia nowej wiedzy i zorientowane przede wszystkim na zastosowanie w praktyce."[21] Z możliwości uzyskania statusu jednostki naukowej wykluczone są muzea nieposiadające osobowości prawnej, a więc takie, które zostały założone przez osoby fizyczne lub fundacje.[22]

Jeszcze niedawno w Polsce liczba muzeów posiadających status jednostki naukowej rosła. Po ewaluacji obejmującej okres 2013–2016 Komisja Ewaluacji Jednostek Naukowych (KEJN) przyznała go siedmiu instytucjom: Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu, Muzeum Górnośląskiemu w Bytomiu, Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie, Muzeum i Instytutowi Zoologii Polskiej Akademii Nauk, Muzeum Narodowemu w Krakowie, Muzeum Sztuki w Łodzi oraz Muzeum Sztuki Współczesnej w Krakowie MOCAK.[23] Niełatwo było znaleźć się w tym gronie. W przeciwieństwie do uniwersytetów czy instytutów badawczych – co podkreślili Łukasz Bratasz, Barbara Świątkowska i Kamilla Twardowska z MNK – struktura organizacyjna muzeów nie jest przystosowana do prowadzenia działalności naukowej.[24] Brak choćby regulacji dotyczących podziału kadry muzealników zatrudnionych w działach naukowych na tych, którzy w swojej pracy prowadzą także badania naukowe, i tych, którzy jej nie prowadzą. Same kryteria oceny także nie sprzyjały muzeom. Po zmianach wprowadzonych przez *Ustawę o Zasadach Finansowania Nauki* z 30 kwietnia 2010 roku, jednostki naukowe w Polsce były oceniane w ramach kategoryzacji z podziałem na cztery podstawowe dziedziny naukowe, co pozwalało na porównanie dokonań naukowych w tych samych lub zbieżnych obszarach badawczych. Były to nauki: 1) humanistyczne i społeczne, 2) ścisłe i inżynierskie, 3) o życiu, 4) o sztuce i twórczości artystycznej.[25]

Na ocenę miały wpływ cztery kryteria:
1) dokonania naukowe i twórcze – dotyczą publikacji w czasopismach czy monografii naukowych, a w przypadku grupy nauk o sztuce i twórczości artystycznej – także prac konserwatorskich, wystaw plastycznych czy scenariuszy, przy czym w przypadku tej grupy oraz grupy nauk o sztuce spójne tematycznie referaty wygłoszone na konferencjach naukowych są również uznawane za publikację naukową;
2) potencjał naukowy – odnosi się do posiadania uprawnień do nadawania stopni naukowych,

rozwoju kariery naukowej, funkcji pełnionych w redakcjach, władzach towarzystw, organizacji i instytucji;
3) efekty materialne – w ramach tego kryterium oceniane są przychody finansowe pozyskane z badań naukowych, ekspertyz, opracowań lub działań artystycznych przygotowanych na zlecenie podmiotów zewnętrznych;
4) pozostałe efekty działalności naukowej – ostatnie kryterium pozwala na pochwalenie się dziesięcioma najważniejszymi dokonaniami o charakterze ogólnospołecznym lub gospodarczym, takimi jak: organizacja konferencji, najistotniejsze publikacje, wystawy, wydarzenia popularnonaukowe i artystyczne, upowszechnianie wiedzy.[26]

Ocena była dokonywana przez KEJN, która przyznawała jednostkom jedną z pięciu kategorii, mającą odzwierciedlać poziom reprezentowany przez placówkę w kontekście naukowości: A+, A, B+, B, C, gdzie A+ to poziom najwyższy, przodujący w skali kraju, a C – najniższy, niezadawalający. Wynik na podstawie analizy dokonanej przez KEJN miał być z jednej strony cennym odniesieniem do prowadzenia przez państwo polityki naukowej, z drugiej – wskazówką dla ocenianych placówek w rozwoju zarządzania swoją działalnością. Przyznana kategoria naukowa wiązała się z prestiżem (bądź – w przypadku niższych ocen – jego brakiem) oraz wysokością dofinansowania ze strony ministerstwa.[27]

Trudność, z jaką mierzyły się muzea była związana z drugim kryterium, czyli potencjałem naukowym. Najwięcej punktów przyznawano tu jednostkom posiadającym prawo do nadawania stopni naukowych doktora i doktora habilitowanego (kolejno: 30 i 70 punktów), zaś muzea, pozbawione tego prawa, były na straconej pozycji. Spora dysproporcja istniała też w liczbie punktów przyznawanych za zdobycie stopnia lub tytułu naukowego przez pracownika instytucji: dwa punkty w przypadku stopnia doktora i do dziesięciu punktów w przypadku stopnia profesora (tytuł profesora). Tak duża strata w punktacji praktycznie uniemożliwiała muzeom, w których rzadko pracują osoby ze stopniem naukowym wyższym od doktora, otrzymanie od KEJN noty A+.[28]

Istotne zmiany dla muzeów przyniosła *Ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku – Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce*, zwana też 'Konstytucją dla Nauki' lub 'Ustawą 2.0.' Na jej mocy do uzyskania lub utrzymania statusu jednostki naukowej jest wymaganych co najmniej 12 pracowników lub pracownic naukowych, przypisujących swój dorobek do określonej dyscypliny naukowej. Sama ewaluacja dotyczy nie tyle jednostek jako takich, ile dyscyplin naukowych w nich prowadzonych. Dodatkowo, w ramach nowego podziału na dziedziny i dyscypliny naukowe, oddzielono od siebie nauki o kulturze i religii oraz nauki o sztuce, czyli pola, w które często wpisują się badania prowadzone w muzeach sztuki. W praktyce badawczej i publikacyjnej podział ten nie jest łatwy do przeprowadzenia. Jeśli zatem muzeum miałoby 12 pracowników lub pracownic naukowych, to wszystkie te osoby musiałyby przypisać swój dorobek do tej samej dyscypliny – nauk o sztuce albo nauk o kulturze i religii – uznanej przez instytucję za optymalną w zakresie oceny. W rezultacie, nowe zasady znacznie utrudniły muzeom zdobycie lub utrzymanie statusu jednostek naukowych. W wyniku kolejnej ewaluacji, obejmującej lata 2017–2021, spośród siedmiu instytucji, które go wcześniej zyskały, sześć musiało się z nim pożegnać, w tym wszystkie muzea sztuki. Zachowało go jedynie Muzeum i Instytut Zoologii PAN.[29]

Zapisy prawne Konstytucji dla Nauki przyczyniły się do osłabienia pozycji muzeów, a w dalszej konsekwencji zmusiły je do 'kolonizowania' wiedzy wytwarzanej przez uniwersytety i inne typowe instytucje badawcze. Brak możliwości uzyskania lub utrzymania statusu jednostki naukowej nie tylko oznaczał obniżenie prestiżu związanego z uznaniem wkładu w rozwój nauki, ale też zamykał muzeom drogę do finansowania inicjowanych przez nie projektów naukowych, a w konsekwencji osłabiał ich szanse na współpracę z akademickimi badaczami i badaczkami.

Naukowy wymiar działalności muzeów wydaje się od lat zagwarantowany od strony formal-

no-prawnej. Mimo to organizatorzy, zarządy i zespoły muzeów mierzą się z licznymi trudnościami i wyzwaniami na polu nauki. Głównym problemem jest uznanie ich naukowości przez organy decydujące o przyznaniu, zachowaniu lub odebraniu statusu jednostek naukowych. Na przeszkodzie stoją zbyt ogólne przepisy prawne, które nie uwzględniają specyfiki profilu, misji i sposobu funkcjonowania instytucji, jakimi są muzea. Szerszym problemem, wykraczającym poza niedostatki formuł prawnych, jest dostrzeżenie, zdefiniowanie i uznanie specyfiki naukowości, z jaką mamy do czynienia w przypadku muzeów – odrębnych sposobów wytwarzania, istnienia oraz dystrybucji wiedzy.

Naukowość w Perspektywie Muzeologii i Praktyki Muzealnej

Istnieje wiele definicji nauki. W powszechnym rozumieniu można określić ją jako „zespół poglądów stanowiących usystematyzowaną całość i wchodzących w skład określonej dyscypliny badawczej”[30] lub – w ujęciu edukacyjnym – jako „uczenie się lub uczenie kogoś.”[31] Niektóre działania podjęte przez muzea w Polsce i na świecie w sposób szczególny mają charakter naukowo-badawczy, co pozostaje w centrum zainteresowań niniejszej pracy. Jest to rozumiane przede wszystkim jako działania dążące do poznania naukowego, a drogą w jego kierunku są badania, czyli „prace zmierzające do poznania czegoś za pomocą analizy naukowej.”[32] W niektórych aspektach, jako ściśle związane ze *stricte* naukowym kontekstem, uwzględnia się jednak inicjatywy o charakterze edukacyjnym, propagującym naukę i wiedzę naukową, którą zajmują się muzea.

Muzeolog Tomasz F. de Rosset twierdzi, że muzeum nie jest instytucją naukową – choć może się nią stać, jak w przypadku instytucji nobilitowanych dzięki zyskaniu statusu jednostek naukowych – lecz raczej, zgodnie z klasyfikacją polskiego porządku prawnego, instytucją kultury.[33] Jest natomiast *miejscem nauki*, czyli miejscem jej przejawiania się: przestrzenią, gdzie naukę się uprawia i odbiera. Pojęcie to zostało utworzone w analogii do *miejsca sztuki*, to znaczy miejsca, w którym sztuka powstaje i można z nią obcować czy wejść w jej posiadanie. Termin *miejsce nauki* może być rozumiany bardzo szeroko i różnorodnie, co pociąga za sobą zróżnicowanie podmiotów, do których się odnosi.[34] W zależności od przyjmowanej koncepcji muzeum, do miejsc nauki można zaliczyć m.in.: muzeiony, centra edukacji i badań, biblioteki, gabinety, miejsca kultu, a także słowniki, zbiory zapisów, encyklopedie.[35] De Rosset podkreśla obecność pierwiastka naukowego w nowożytnej koncepcji muzeum jako przestrzeni realnej (kolekcja, biblioteka) lub dyskursywnej (encyklopedia), naturalnej lub wytworzonej sztucznie, a także publicznej lub prywatnej. Dopiero z czasem przestrzeń ta zaczęła być rozumiana jako domena doświadczeń zmysłowych, a nie intelektualnych.[36] Choć proporcje wytwarzania wiedzy do prezentowania kolekcji obiektów zmieniły się w koncepcji i praktyce muzeów, oba aspekty są wciąż w niej silnie obecne.

„Nie może istnieć muzeum pojmowane wyłącznie jako placówka naukowa, warsztat określonej grupy zatrudnionych tu pracowników, ale również nie można spełnić żadnego z celów muzealnictwa, jeśli się nie przygotuje instrumentów codziennej pracy jako instrumentów naukowych.”[37] Nauka jest obecna w podstawowych zadaniach realizowanych przez muzea. Tworzenie i rozwijanie kolekcji muzealnej winno być powiązane z ugruntowanym badawczo wartościowaniem eksponatów. Odpowiednie metody ich badań, uwarunkowane profilem placówek, powinny wyznaczać kryteria wyboru nowych eksponatów. Zgromadzone zbiory wymagają z kolei odpowiednich praktyk konserwatorskich, obejmujących także profilaktykę w tym zakresie.[38] Wymaga to interdyscyplinarnego podejścia. Konserwatorzy zatrudnieni w największych muzeach sztuki opracowują i wykorzystują techniki analizy fizycznej. Do prześwietlania obrazów stosowane są promienie Roentgena, zaś autoradiografia neutronowa, spektroskopia z transformacją Fouriera i reflek-

tografia w podczerwieni umożliwiają analizę dzieł pod kątem niewykrywalnych dotąd cech fizyko-chemicznych.[39]

Działalność naukowa prowadzona przez muzeum w dużej mierze zależy od jego specjalizacji oraz miejsca w hierarchii organizacyjnej sieci muzealnej.[40] Refleksja badawcza zdaje się być istotniejsza w przypadku dużych instytucji narodowych niż pomniejszych placówek regionalnych. Badania w muzeach zajmujących się naukami przyrodniczymi, archeologią czy etnologią mogą wydawać się bardziej oczywiste niż w muzeach sztuki. Nie umniejsza to jednak wagi tych drugich. Działalność badawcza jest wymagana do ochrony dziedzictwa kulturowego ludzkości, co jest powinnością wszystkich muzeów.

Bożena Steinborn podkreśla, że aspekt naukowy ma praca prowadzona w każdym muzeum, nie tylko w tych uhonorowanych przez KEJN. Rozdziela go przy tym na dwie sfery. Po pierwsze, dostrzega go w codziennych działaniach zespołów muzealnych, wymaganych na podstawie *Ustawy o Muzeach*, tzn. w badaniu i identyfikacji zbiorów muzealnych. Istotną rolę odgrywają w tym kontekście obiekty zgromadzone w kolekcji udostępniane publicznie i popularyzowane oraz wiedza na ich temat.[41] Drugi, znacznie rzadziej spotykany sposób uprawiania nauki w muzealnych murach obejmuje praktyki, dzięki którym powstają nowe perspektywy badawcze lub nowe metodologie danej dyscypliny naukowej.[42] Jak wskazuje Ivan Gaskell, przykładem takich działań, powstających często w wyniku długiego procesu badawczego, są wystawy i towarzyszące im katalogi.[43] Na skutek profesjonalizacji dyskursu wystawienniczego w sztuce, nie tylko w wymiarze instytucjonalnym, ale także wiedzotwórczym, wystawy stały się „przemyślanym i świadomie planowanym nośnikiem konkretnych wartości, postaw i, co najważniejsze, wiedzy."[44]

Steinborn, wskazując na szereg wartościowych badań realizowanych w ramach przygotowania wystaw, zaznacza jednocześnie, że warunki pracy badawczej w obszarze muzealnictwa polskiego mogłyby być znacznie lepsze. Niepełne spożytkowanie potencjału pracowników naukowych zatrudnionych w muzeach wynika z błędnej organizacji pracy – obciążenia ich sprawami administracyjnymi.[45] Dobrymi praktykami pozwalającymi rozwiązać takie problemy mogłyby być: przejęcie opieki nad zajęciami związanymi z ruchami muzealiów przez osoby niepracujące na stanowiskach naukowych; kooperacja bibliotek muzealnych pozwalająca na sprawniejsze zdobycie potrzebnej literatury badawczej; międzynarodowa współpraca muzealników w celu wzajemnej wymiany doświadczeń i inspiracji w pracy twórczej.[46] Zmiana organizacji pracy może znacznie zwiększyć czas na zajęcia badawcze w muzeach, a w efekcie przyczynić się do znacznie lepszego wykorzystania potencjału instytucji w tym zakresie.

Gaskell, w ślad za Stevenem Connem, głosi tezę o degradacji muzeów w hierarchii organizacji naukowej, wynikającej z epistemicznej przemiany myśli zachodniej pod koniec dziewiętnastego stulecia.[47] Doszło wtedy do odejścia od paradygmatu obserwacji i gromadzenia i pójścia w stronę eksperymentalnego testowania hipotez. Uniwersytety i inne ośrodki badawcze zaczęły na skutek tej zmiany wieść prym w wytwarzaniu wiedzy, zostawiając w tyle muzea – ściśle związane z wcześniejszym modelem. Nadal wspierają one od tego czasu badania naukowe i podejmują projekty intelektualne, ale jednocześnie zajmują się przede wszystkim wiedzą na poziomie podstawowym, przyczyniając się do jej ilościowego przyrostu przez popularyzację, rezygnują jednak z zadań wiedzotwórczych.

Szansę na pozytywną zmianę dla muzeów Gaskell widzi w wykorzystaniu „zwrotu materialnego:" powrotu do produkcji wiedzy w oparciu o przedmioty, których aspekt materialny jest uchwytny dla ludzkich zmysłów,[48] który wydaje się znaczący dla instytucji muzealnych. Można powiedzieć, że są one powołane do gromadzenia przedmiotów, a tym samym – zapisanych w nich informacji. Musimy być jednak świadomi cząstkowości zgromadzonych kolekcji, pamiętając o elementach świata materialnego, które mimo ludzkiej skłonności do instytucjonalizacji nie zostały

zachowane z przeszłości, od tej najdawniejszej po najnowszą. Te ograniczenia wynikają między innymi z nietrwałości rzeczy materialnych. W tej sytuacji nieocenione są opisy przedmiotów z kolekcji przygotowane przez naukowców i naukowczynie.

Być może jednym z działań, które należałoby podjąć, aby rozwinąć naukową działalność muzeów, byłoby stworzenie osobnych działów lub innych jednostek organizacyjnych zajmujących się pracą badawczą. Postulował to Piotr Piotrowski, odnosząc się w 2014 roku do kwestii nauki w muzeach.[49] Jego zdaniem w ramach instytutów studiów zaawansowanych wydzielonych w strukturze muzeów miałyby zostać powołane trzy odrębne zespoły, składające się z:

1) dyrektora i pracowników administracyjnych (ciało egzekutywne);
2) „samodzielnych pracowników nauki," tj. takich, którzy posiadają przynajmniej stopień doktora habilitowanego, zatrudnionych w instytucji (ciało programowe);
3) członków zaproszonych z zewnątrz lub dobranych z grona pracowników muzeum, posiadających tytuł naukowy lub młodszych, którzy zajmowaliby się danym problemem badawczym.

Ostatnia grupa byłaby wyłaniana na przykład w drodze konkursu oraz zatrudniana na czas podjęcia projektu o danej tematyce. Piotrowski doszukiwał się źródeł finansowania instytutów w środkach zewnętrznych, takich jak granty krajowe i – przede wszystkim – międzynarodowe. Jako przykłady instytucji potencjalnie mogących finansować takie granty publiczne podawał polskie Narodowe Centrum Nauki i Narodowy Program Rozwoju Humanistyki oraz europejskie European Research Council, wskazywał także na możliwość ubiegania się o granty z Unii Europejskiej. Takie rozwiązanie wydaje się jednak niepewne w kontekście zapewnienia ciągłości przeprowadzanych badań, w także – w szerszej perspektywie – trwania instytucji. Uzależnienie prowadzenia badań wyłącznie od zewnętrznych źródeł finansowania wydaje się zagrażać samodzielności i niezależności takich jednostek. Co więcej, powszechne skoncentrowanie się na pozyskiwaniu grantów przez muzea skutkowałoby dużą rywalizacją w dążeniu do zdobycia środków finansowych niewystarczających dla wszystkich, ta zaś odbija się negatywnie na warunkach prowadzenia badań i ogólnym rozwoju nauki.

Zróżnicowanie obszarów badawczych, którymi mogą zajmować się instytuty studiów zaawansowanych wydaje się oczywiste. Tak jak odmienne są same muzea, tak mogą różnić się od siebie utworzone przez nie jednostki naukowe. Podstawowy podział obejmuje dwa ich typy: ogólny oraz autonomiczny.[50] Pierwszy odnosi się do studiów o szeroko zakrojonym profilu, być może nawet transgresyjnym, tzn. obejmującym dyscypliny spoza głównego pola zainteresowań instytucji, co poszerza instytucjonalną bazę specjalistycznych badań. Model autonomiczny w założeniu koncentruje uwagę zespołu badawczego na własnym obszarze muzealnym, w tym na refleksji o muzeach i prowadzonych przez nie działaniach, historii i polityce instytucji na wszystkich poziomach. Takie działania mogą pozwolić na rozbudowanie wiedzy w tym zakresie, zwłaszcza, że dzięki bezpośredniemu kontaktowi z badaną materią uzyskane dane mogą być wiarygodniejsze od teorii tworzonych przez społeczność akademicką. Autoanaliza i płynące z niej wnioski mogą być przetestowane przez zespół oraz publiczność muzeum. Usytuowanie i stosowanie w praktyce wyników badań prowadzi do ich upublicznienia – jest to więc szczególny wkład muzeów w przyrost wiedzy na temat kultury i sztuki. Co więcej, usytuowane i stosowane badania pozwalają na krytyczny ogląd innych działań podejmowanych przez instytucję: ekspozycyjnych, edukacyjnych, gromadzenia, selekcji zbiorów itd.[51]

Ponad dekadę temu przykładów dobrych praktyk – które należałoby przyswoić, mając na uwadze specyfikę kontekstu środkowoeuropejskiego – Piotrowski doszukiwał się na arenie muzealnictwa amerykańskiego.[52] Tamtejsze instytuty działające przy muzeach z powodzeniem rywalizują na polu badań historyczno-artystycznych

z jednostkami typowo badawczymi, jak uniwersytety i samodzielne instytuty badawcze. Wydaje się jednak, że szukając obecnie przykładów dobrych praktyk, można sięgać znacznie bliżej, nie wykraczając poza granice Polski.

Muzeum Narodowe w Krakowie – w Stronę Komplementarności Wiedzy

Naukę uprawianą w MNK można wpisać w tradycyjny model dominujący w środowisku muzealnym. Obejmuje on głównie badania nad kolekcją w zakresie historii sztuki i konserwacji. To przede wszystkim działania potrzebne do opracowania zbiorów oraz zabezpieczenia ich przed degradacją, tak aby zachowały się w jak najlepszym stanie możliwie długo – od zabytkowych obiektów archeologicznych po zwykle nietrwałe prace współczesne, stanowiące nowe wyzwanie w zakresie ochrony dziedzictwa. Oczywiście MNK prowadzi także innego typu działania naukowe, jednak te wydają się szczególnie wyróżniać pod względem jakości badawczej i merytorycznej. Są one realizowane przez zaprojektowane do tego działy muzeum.

Laboratorium Analiz Nieniszczących Badań Obiektów Zabytkowych (LANBOZ) to wyspecjalizowany dział naukowo-badawczy MNK.[53] Powstał w 2004 roku jako pierwsze w Polsce laboratorium tego typu i nadal stanowi unikatową w skali kraju placówkę o światowym standardzie.[54] Od początku zadaniem LANBOZ-u było interdyscyplinarne opracowywanie muzealiów oraz ich konserwacja oparta o wiedzę z różnych dziedzin nauki i sztuki. Pierwotnie do jego podstawowych zadań należały badania materiałów w celu ustalenia „budowy obiektów muzealnych i technik ich wykonywania oraz pomiary i monitoring warunków przechowywania, prezentowania i transportu sztuki."[55] W szerszym kontekście – zespół zajmował się doskonaleniem „zasad i metod szeroko pojętej polityki konserwatorskiej ochrony i opracowywania zbiorów,"[56] dbając o to, by metody te były zgodne z najwyższymi międzynarodowymi standardami. Starania w tym zakresie dwukrotnie zostały docenione nagrodą Sybilli.[57]

W trosce o rozwój merytoryczny oraz dostrzegając zapotrzebowanie na praktyki badawcze z obszaru nauk ścisłych, w 2007 roku postanowiono rozszerzyć zakres działalności LANBOZ-u. Zostało ono przekształcone w „nowoczesną jednostkę naukową, prowadzącą badania specjalistyczne o randze światowej, inspirującą współpracę z grupami badawczymi spoza muzeum, upowszechniającą wiedzę, szkolącą młodych badaczy i konserwatorów."[58] Zacieśniono współpracę z ekspertami z dziedziny nauk ścisłych z innych instytucji. Zatrudniono nowych specjalistów, w tym także specjalistkę do spraw zarządzania projektami,[59] co pozwoliło na intensywne przygotowywanie wniosków aplikacyjnych do krajowych i międzynarodowych konkursów programowych.[60] Nowe projekty i uzyskane na ich poczet środki finansowe umożliwiły zakup nowoczesnej aparatury badawczej, zatrudnienie kolejnych osób oraz prowadzenie badań w zgodzie z najwyższymi standardami. W efekcie MNK uczestniczyło w licznych projektach naukowo-badawczych i niejednokrotnie je koordynowało.[61]

Rozszerzony profil działalności LANBOZ-u objął nie tylko wsparcie podstawowych zadań konserwatorskich pomiarami, analizami nieniszczącymi i badaniami technologicznymi, ale także badanie mechanizmów powstawania fizycznych i chemicznych zniszczeń obiektów oraz działania prewencyjne mające na celu opracowanie długofalowych strategii ochrony muzealiów. W 2020 roku z LANBOZ-u wyodrębnił się samodzielny Dział Prewencji Muzealnej pod kierunkiem Joanny Sobczyk[62] skoncentrowany na takich praktykach, przy czym oba działy wzajemnie się uzupełniają. Specjalistyczne badania, dzięki wykwalifikowanym ekspertom i nowoczesnemu sprzętowi, pozwoliły na opracowanie autorskich metodologii, które mogą być wykorzystywane nie tylko w MNK, ale także w innych instytucjach w Polsce i na świecie.[63]

Podstawową ideą, stojącą u genezy powstania LANBOZ-u i mającą zastosowanie do dzisiaj,

jest koncepcja *three-legged stool* zaproponowana już w 1928 roku przez Georga Stouta.[64] Ta interdyscyplinarna metoda konserwacji nadal jest doceniana i uznawana na świecie. Fundamentalna jest tutaj ścisła współpraca między trzema filarami: konserwatorem, historykiem sztuki i naukowcem. Zgodnie z tą koncepcją, w celu optymalizacji podejmowanych działań konserwatorskich, w laboratorium równolegle prowadzone są szeroko pojęte zabiegi prewencyjne i działania interwencyjne wspierane analizą i badaniami z zakresu nauk ścisłych: fizyki, chemii, biologii. Schemat *three-legged stool* w MNK zakłada funkcjonowanie LANBOZ-u jako jednego z trzech podstawowych komponentów koncepcji – filaru naukowego.[65] Jednocześnie kierownik laboratorium, Julio del Hoyo-Meléndez, dostrzega potrzebę konstruowania interdyscyplinarnego zespołu badawczego samego LANBOZ-u,[66] co ma przyczynić się do komplementarnego wytwarzania wiedzy w oparciu o wyniki badań powstające w polu różnych dziedzin i przy użyciu odmiennych narzędzi badawczych, a w efekcie – pogłębić jej złożoność i wieloaspektowość.

Wykwalifikowany zespół może dokonywać imponujących działań w zakresie badawczo-analitycznym nie tylko dzięki posiadanej wiedzy i umiejętnościom, ale również za sprawą nowoczesnego sprzętu. Badania są przeprowadzane w trzech zakresach: poprzez obrazowanie, badania fizyko-chemiczne oraz przez analizę pobranych próbek. Sprzęt MNK różni się od asortymentu innych laboratoriów: jest przystosowany specjalnie do analiz na obiektach zabytkowych, dzięki czemu zazwyczaj nie jest wymagane pobranie próbki materiału, a tym samym naruszenie dzieła.[67] W efekcie przeprowadzone przez zespół LANBOZ-u badania pozwalają na określenie składu i właściwości minerałów, z których wykonano pracę artystyczną oraz opracowanie sposobów ich ochrony, ustalenie autentyczności i historii dzieła sztuki,[68] określenie konstrukcji powierzchni obrazu, zmian kompozycji dokonujących się na przestrzeni czasu, a czasem nawet odnalezienie ukrytego w warstwie spodniej pierwotnego obrazu, później zamalowanego. W asortymencie laboratorium znajdują się również sprzęty przenośne, przystosowane do badania dzieł sztuki w miejscu ich przechowywania czy ekspozycji. Mobilna aparatura została wykorzystana między innymi przy konserwacji *Czwórki* Józefa Chełmońskiego w oddziale w Sukiennicach, która ze względu na okazałe rozmiary nie zmieściłaby się w laboratorium. Ponadto, urządzenia są wykorzystywane do badań w terenie, poza muzealnymi murami, niejednokrotnie w ramach realizacji zewnętrznych zleceń. Dostrzegając ogólnopolskie zapotrzebowanie na badania realizowane przez LANBOZ, od 2015 roku MNK we współpracy z NIMOZ prowadzi projekt Krajowego Centrum Badań nad Dziedzictwem, udostępniając potencjał kadrowy i aparaturę innym placówkom muzealnym. Podstawową misją projektu jest stworzenie ogólnopolskiej struktury badawczej, dzięki której możliwe będzie podejmowanie działań służących poznawaniu i ochronie materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego znajdujących się w muzeach.

Muzeum Sztuki w Łodzi – Nowa Humanistyka i Autorefleksja Muzeologiczna

Wiedzotwórczym wyróżnikiem MSŁ jest realizowanie innowacyjnych projektów osadzonych w kontekście nauk humanistycznych, a ściślej – nowej, inter- i transdyscyplinarnej humanistyki, czerpiącej też inspiracje i narzędzia badawcze z pola nauk społecznych. Podczas prowadzonych badań wykorzystuje się narzędzia i analizuje zagadnienia różnorodnych dyscyplin naukowych: od filozofii, przez kulturoznawstwo i historię sztuki, po socjologię czy antropologię.[69] Przyczyn takiego ukierunkowania badań można doszukiwać się w specyfice kolekcji oraz historii instytucji. Awangardowe antecedencje, na których zbudowane zostało MSŁ, myśl o społecznej misji muzeum, propagowana przez Władysława Strzemińskiego, a także koncepcje i praktyki wieloletniego dyrek-

tora Ryszarda Stanisławskiego, korespondujące z tą ideą, wydają się wpływać na obecny kształt działalności naukowej Muzeum Sztuki.

Ucieleśnieniem i głównym narzędziem realizacji tak pojętych praktyk naukowych jest Centrum Muzeologiczne (CM). To ośrodek teoretycznej i analitycznej refleksji naukowej nad problemami sztuki – od dwudziestowiecznej po najnowszą. Głównymi jego zadaniami są: „rozpoznanie najważniejszych kontekstów teoretycznych mających znaczenie dla recepcji i interpretacji sztuki oraz związanych z nią instytucji, w kontekście aktualnych przemian społecznych i kulturowych."[70] CM jest także określane jako „katalizator naukowej działalności Muzeum."[71] Ma ono wspierać inne działy – współpracować z nimi merytorycznie i organizacyjnie, jednocześnie pozostając autonomicznym.[72]

Agnieszka Pindera[73] dzieli realizowane przez CM zadania na trzy typy: działania towarzyszące wystawom, działania autonomiczne oraz wieloletnie projekty interdyscyplinarne.[74] Pierwsze wpisują się w program publiczny towarzyszący aktualnym wystawom czasowym w MSŁ i mają charakter 'usługowy,' są elementem działań, inicjowanych i zasadniczo realizowanych przez inne działy. Praktyki autonomiczne to autorskie projekty, konferencje naukowe, debaty itp. organizowane przez zespół CM. Z czasem rozwinęły się też złożone projekty wieloletnie, łączące w sobie takie formy działań, jak sympozja czy publikacje.

Przykładem takiego projektu było *Awangardowe Muzeum*. Przedsięwzięcie składało się z międzynarodowej konferencji naukowej *Muzeum Awangardy czy Awangardowe Muzeum? Kolekcjonując to, co Radykalne*, publikacji *Awangardowe Muzeum* oraz wystawy problemowej o tym samym tytule. Pierwszy z komponentów był jednocześnie zwieńczeniem zainaugurowanego przez MSŁ Roku Awangardy. W grudniu 2017 roku w międzynarodowym gronie zaprezentowano badania dotyczące kolekcjonowania sztuki jako praktyki awangardowej, instytucjonalizacji awangardy w różnych kontekstach kulturowych oraz znaczenia omawianych praktyk dla dzisiejszej działalności muzealniczej.[75] Efektem konferencji stała się książka (2020),[76] którą Katarzyna Jagodzińska uznała za „nieocenione kompendium wiedzy na temat początków instytucjonalizacji sztuki awangardowej."[77] W publikacji, oprócz artykułów współczesnych badaczy i badaczek, znalazły się materiały źródłowe: teksty, dokumenty ikonograficzne i fotografie dotyczące czterech (para)instytucji sztuki. Ostatnim etapem projektu była wystawa zainspirowana ekspozycjami historycznymi.[78] Jej naukowo-badawcze znaczenie zostało docenione m. in. przez Piotra Słodkowskiego, który wyróżnił ją jako jedną z trzech najlepszych wystaw historycznych 2021 roku:[79] „trzeba (…) przede wszystkim oddać temu projektowi sprawiedliwość, gdy chodzi o ciężar koncepcji kuratorskiej i zasięg kwerendy historyczno-archiwalnej."[80]

Innym przedsięwzięciem zrealizowanym przez CM było *Opowiedzieć Muzeum*. Praca nad nim rozpoczęła się w 2018 roku i została zwieńczona w 2022 roku publikacją *Proszę Mówić Dalej. Historia Społeczna Muzeum Sztuki w Łodzi*.[81] Podczas badań doszło do międzypokoleniowej integracji w postaci spotkań oraz wywiadów obecnych pracownic MSŁ z dawnymi pracownikami i pracownicami.[82] Badania o charakterze historyczno-kulturowym i socjologicznym opierały się na wykorzystaniu *oral history*, realizowanej zgodnie z zaleceniami Polskiego Towarzystwa Historii Mówionych oraz Łódzkiego Stowarzyszenia Inicjatyw Miejskich Topografie. Przeprowadzone wywiady narracyjno-biograficzne miały na celu opracowanie społecznego dziedzictwa MSŁ. Efektem jest studium muzeum jako doświadczenia pokoleniowego,[83] będące zarazem kontynuacją wieloletnich tradycji (auto)refleksji muzeologicznej obecnej w tej instytucji. Wyniki badań zostały jednak udokumentowane w sposób nieoczywisty: zamiast hermetycznego języka naukowego i akademickich artykułów, autorki zdecydowały się na bardziej inkluzywną formę literacką, przekazując transkrypcje wywiadów pisarzom i pisarkom, aby ci opracowali je i przygotowali w formie przystępniejszej dla szerokiego grona odbiorczego. Następstwem publikacji jest wystawa *Jak Działa*

Muzeum[84] prezentowana w MSŁ od kwietnia 2025 roku do stycznia 2026 roku.[85] Ekspozycja skupia się „na tym, co (…) towarzyszy i pozwala funkcjonować" historii sztuki i kolekcji MSŁ.[86]

Warto w tym kontekście przywołać wypowiedź Natalii Słaboń: „Wydaje mi się, że CM rysuje się gdzieś na spektrum, które wyznacza *Awangardowe Muzeum* i *Opowiedzieć Muzeum*."[87] *Awangardowe Muzeum* to duży, pięcioletni projekt, złożony z wielu etapów, bardzo silnie osadzony w akademickich standardach badawczych, analitycznych i dyskursywnych. Patronat i zewnętrzne granty ministerialne podkreślały rangę tego wielowymiarowego zadania oraz umożliwiły podjęcie szeroko zakrojonych działań. *Opowiedzieć Muzeum* było natomiast oddolnym projektem pracownic CM, żmudnie realizowanym przez cztery lata, niejako obok głównych zadań jednostki. Przedsięwzięcie nie było też finansowane z zewnętrznych, z dodatkowych grantów. Klasyfikowana w ten sposób działalność jednostki rysuje się jako z jednej strony mocno ugruntowana w działaniach *stricte* naukowych, ale z drugiej – uzupełniana aktywnościami, które można określić jako bardziej popularnonaukowe, prospołeczne i edukacyjne. W ten sposób można doszukiwać się dwojakiego rozumienia i uprawiania nauki na gruncie CM: wytwarzania wiedzy zgodnej ze standardami akademickimi oraz jej dystrybucji, rozumianej jako wprowadzanie w obieg społeczny.

Innym dyskursywnym przedsięwzięciem była międzynarodowa konferencja *O Naukowości Muzeów*,[88] zorganizowana we współpracy z NIMOZ-em,[89] która odbyła się w grudniu 2021 roku.[90] Rozmawiano wtedy o placówkach muzealnych jako miejscach uprawiania działalności naukowej, produkcji wiedzy i aktywności analityczno-dyskursywnej. W kolejnym roku ukazała się publikacja pokonferencyjna.[91] Idea przyświecająca organizacji sympozjum, a w następstwie publikacji, jest zgodna z misją CM-u, do której należy (auto)refleksja muzeologiczna. Według Słaboń muzea powinny same zdefiniować specyficzne dla siebie pojęcie naukowości i określić standardy odpowiadającej mu praktyki.[92] Być może dzięki temu w dalszej perspektywie możliwe będzie zniwelowanie lub przynajmniej zmniejszenie dysproporcji między ewaluacją działalności naukowo-badawczej muzeów względem uniwersytetów i instytutów badawczych. „Muzea aspirują" – zauważa Słaboń – „do bycia jednostkami naukowo-badawczymi, mimo że wiedzą, iż będą jednak na tym jakoś stratne, wobec oceniania choćby w relacji do uniwersytetów (…), przez system nieprzystosowany do wzięcia pod uwagę bądź rozszerzenia kategorii wyjściowych, ewaluacyjnych."[93] Uwzględnienie specyfiki działalności naukowej prowadzonej w muzeach mogłoby wyrównać szanse, a tym samym wzbogacić instytucjonalne pole wytwarzania wiedzy o nowe jednostki.

Działania CM sprawiają, że MSŁ wyróżnia się na tle instytucji sztuki w Polsce i pełni wiodącą rolę w działalności naukowo-badawczej wpisującej się w ramy nowej humanistyki i czerpiącej inspiracje z nauk społecznych. Co więcej, szeroka (auto)refleksja przynosi działania, których celem jest zdefiniowanie specyfiki 'naukowości muzeów' oraz podjęcie działań na rzecz stworzenia mechanizmów prawnych, organizacyjnych i ekonomicznych, które wspierałyby jej rozwój.

Wnioski i Postulaty

Wszystkie muzea figurujące w Państwowym Rejestrze Muzeów prowadzonym przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zobowiązane są do prowadzenia działalności naukowej. Jest to regulowane przez dokumenty krajowe (w pierwszej kolejności przez Ustawę o muzeach z 1996 roku) i międzynarodowe (Konstytucja ICOM).

Do niedawna szczególnym przypadkiem było posiadanie przez muzeum statusu jednostki naukowej nadawanego przez MNiSW. Wiązało się ono z prestiżem, a także z dofinansowaniem ze strony tego resortu. Wyróżnienie wynikało z wysokich standardów, którym musiały sprostać jednostki poddawane ewaluacji. Choć kryteria, które należy spełnić, od początku nie były dostosowane do specyfiki instytucji kultury, to w 2017 roku na

liście jednostek naukowo-badawczych figurowało siedem muzeów, w tym cztery muzea sztuki: Muzeum Sztuki Współczesnej w Krakowie MOCAK, Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie, Muzeum Narodowe w Krakowie i Muzeum Sztuki w Łodzi. Zmiany legislacyjne z 2018 roku (Konstytucja dla Nauki) doprowadziły do tego, że muzea nie mają szans na wysoką ocenę prowadzonej przez siebie działalności naukowej i utrzymanie statusu jednostek naukowych. Obecnie nie posiada go żadne muzeum w Polsce,[94] a w chwili obecnej (wiosna 2025) nie ma informacji, aby trwały prace nad ponownym włączeniem ich do ewaluacji jednostek naukowych. Nie oznacza to jednak, że zaprzestały one uprawiania nauki albo ich dokonania w tym zakresie stały się mniej znaczące.

MNK i MSŁ mogą posłużyć za przykłady placówek muzealnych o wysokim standardzie działań naukowo-badawczych. Oba muzea zajmują się zwyczajową, podstawową działalnością z zakresu konserwacji i historii sztuki, które wynikają z elementarnego zadania placówek muzealnych: dbałości o powierzone im dziedzictwo materialne i niematerialne. Jednocześnie wyspecjalizowały się one, kładąc nacisk na różne dziedziny nauki. Ich praktyki badawcze odbywają się mimo niekorzystnych warunków prawno-organizacyjnych, kryteriów oceny dokonań oraz ograniczeń w pozyskiwaniu środków finansowych na te cele. Muzea, dzięki swojej specyfice, budują perspektywę badawczą odmienną i komplementarną względem nauki akademickiej. A tym samym przyczyniają się do bardziej holistycznego opracowywania zagadnień nie tylko z zakresu sztuki czy muzeologii, ale i dotyczących kluczowych problemów nauk humanistycznych, społecznych czy technologicznych i ścisłych.

Dlatego ważne wydaje się uznanie instytucji muzealnych za placówki naukowe i naukowo-badawcze, równoprawne wobec ośrodków akademickich czy instytutów badawczych, a także włączenie specyficznych dla nich form wytwarzania i prezentowania wiedzy do norm naukowości. Znaczącą zmianą w zakresie warunków uprawiania przez nie działalności naukowej mogłoby okazać się opracowanie nowych norm ewaluacji wszelkich jednostek prowadzących aktywność naukowo-badawczą, które nie faworyzowałyby uniwersytetów czy instytutów badawczych kosztem instytucji kultury. Wymagałoby to opracowania kryteriów (lub subkryteriów) oceny uwzględniających specyfikę muzeów i możliwych przez nie do spełnienia dla. Z jednej strony muzea powinny funkcjonować we wspólnych ramach naukowości z jednostkami akademickimi, z drugiej – powinny być w nich wyodrębnione, przede wszystkim prawnie, organizacyjnie i ekonomicznie, właśnie ze względu na swoją specyfikę. Wyrównałoby to ich szanse na finansowanie i rozwój działalności naukowej, ale jednocześnie pozwoliłoby na współpracę badawczą i konsolidację z akademickim środowiskiem naukowym.

Przypisy

[1] Ich przykładami mogą być rezydencje królewskie, Muzeum Powstania Warszawskiego czy Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN.

[2] Przykładowo: Muzeum Szczęścia i Iluzji (*Be Happy Museum*) oraz Muzeum Mydła i Historii Brudu w Bydgoszczy. Z profilem działalności tych muzeów można zapoznać się na stronach internetowych, dostępne 3 stycznia 2024, https://behappymuseum.com/ oraz https://muzeummydla.pl/.

[3] Marta Krzemińska, *Muzeum Sztuki w Kulturze Polskiej* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987), 8.

[4] Encyklopedia PWN, hasło „muzeum," dostępny 4 stycznia 2024, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/muzeum;3944738.html.

[5] „A museum is a not-for-profit, permanent institution in the service of society that researches, collects, conserves, interprets and exhibits tangible and intangible heritage. Open to the public, accessible and inclusive, museums foster diversity and sustainability. They operate and communicate ethically, professionally and with the participation of communities, offering varied experiences for education, enjoyment, reflection and knowledge sharing." (tłum. własne) – *Museum Definition*, International Council of Museums, dostępny 10 sierpnia 2024, https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/.

[6] Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385), art. 1.

[7] W listopadzie 2023 roku wykaz muzeów obejmował 1047 pozycji i zawierał następujące informacje: nazwę placówki; adres jej siedziby; nazwę podmiotu, który utworzył muzeum, a w przypadku osoby fizycznej – jej imię i nazwisko.

[8] Są to placówki muzealne, które muszą odznaczać się wysokim poziomem merytorycznym, a ich zbiory powinny być znaczące dla kultury Polski – zob. Państwowy Rejestr Muzeów: dostępny 3 stycznia 2024, https://bip.mkidn.gov.pl/pages/rejestry-ewidencje-archiwa-wykazy/rejestry-muzeow.php.

[9] Jan Karłowicz, Adam Antoni Kryński i Władysław Niedźwiecki, red., *Słownik Języka Polskiego*, t. 2 (Warszawa: 1980; oryg. 1904), cyt. za Bogdan Rymaszewski, „Nauka jako Instrument Pracy Muzeów Polskich," *Muzealnictwo* 26 (1983): 20.

[10] Muzeum Narodowe w Warszawie, „Historia Muzeum Narodowego w Warszawie," dostępny 10 czerwca 2025, https://www.mnw.art.pl/o-muzeum/historia-mnw/.

[11] Rymaszewski, „Nauka jako Instrument Pracy Muzeów Polskich," 20.

[12] Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, art. 2.

[13] Rafał Golat, „Aspekty Naukowe w Przepisach o Muzeach," *Muzealnictwo* 55 (2014): 69–70.

[14] Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, art. 13.

[15] Ibidem.

[16] Wzór wniosku o wpis do Państwowego Rejestru Muzeów z 13 maja 2008 roku.

[17] Wspomniana *Ustawa o Zasadach Finansowania Nauki* została uchylona w październiku 2018 roku, a w jej miejsce została uchwalona tak zwana 'Konstytucja dla Nauki.' Istotne dla muzeów zmiany, jakie ona wniosła są opisane dalej w tekście.

[18] Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 roku o zasadach finansowania nauki (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 87 ze zm.), art. 2, pkt. 9.

[19] Golat, „Aspekty Naukowe w Przepisach o Muzeach," 71.

[20] Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 roku o zasadach finansowania nauki, art. 2, pkt. 3, lit. a.

[21] Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 roku o zasadach finansowania nauki, art. 2, pkt. 3, lit. b.

[22] Golat, „Aspekty Naukowe w Przepisach o Muzeach," 71.

[23] POL-ON, „Spis Jednostek," dostępny 10 sierpnia 2024, https://www.polon.nauka.gov.pl/opi/aa/rejestry/nauka?execution=e1s1.

[24] Łukasz Bratasz, Barbara Świątkowska i Kamilla Twardowska, „Jak Zorganizować Działalność Naukową w Muzeum," *Muzealnictwo* 55 (2014): 21.

[25] Ibidem, 23–24.

[26] Ibidem, 24.

[27] Ibidem, 24–25.

[28] Ibidem, 25.

[29] POL-ON, „Ewaluacja Działalności Naukowej," dostępny 3 listopada 2024, https://radon.nauka.gov.pl/dane/ewaluacja-dzialalnosci-naukowej?pageNumber=4&pageSize=50&fieldName=name&sortOrder=ASC.

[30] Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „nauka," dostępny 12 sierpnia 2024, https://sjp.pwn.pl/slowniki/nauka.html.

[31] Ibidem.

[32] Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „badanie," dostępny 12 sierpnia 2024, https://sjp.pwn.pl/slowniki/badanie.

[33] Tomasz F. de Rosset, „Muzeum jako Miejsce Nauki," w *O Naukowości Muzeów*, red. Agnieszka Pindera, Natalia Słaboń i Anna Saciuk-Gąsowska (Łódź: Muzeum Sztuki w Łodzi, 2022): 32-36.

[34] Na tę różnorodność wpływa również fakt, że samo pojęcie nauki na przestrzeni dziejów było rozumiane w zróżnicowany sposób, jest więc ono uwarunkowane historycznie. Do grona nauk w minionych epokach zaliczano między innymi alchemię czy astrologię. W takim rozumieniu miejscami nauki byłyby także pracownie aptekarzy, alchemików, medyków czy klasztory.

[35] Dorota Folga-Januszewska, *Muzeum. Fenomeny i Problemy* (Kraków: Universitas, 2015), 14–18, cyt. za de Rosset, „Muzeum jako Miejsce Nauki," 34.

[36] De Rosset, „Muzeum jako miejsce nauki," w *O Naukowości Muzeów*, 34.

[37] Rymaszewski, „Nauka jako Instrument Pracy Muzeów Polskich," 23.

[38] Ibidem.

[39] Ivan Gaskell, „Muzeum Wielkich Idei," *Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej* 6 (2019): 37.

[40] Patryk Banasiak, „Muzea – Nauka, Edukacja, Popularyzacja," *Przegląd Geograficzny* 8 (2019): 669.

[41] Bożena Steinborn, „Czy Muzealnik Jest Naukowcem? Kilka Uwag Praktyka," *Muzealnictwo* 55 (2014): 19.

[42] Ibidem.

[43] Gaskell, „Muzeum Wielkich Idei," 31–32.

[44] Natalia Słaboń, „Instytucja Wiedzotwórcza. O Naukowości Muzeów," *Kalejdoskop Kultury* 2 (2021): 3–4.

[45] Steinborn, „Czy Muzealnik Jest Naukowcem? Kilka Uwag Praktyka," 21.

[46] Ibidem, 21.

[47] Gaskell, „Muzeum Wielkich Idei," 39–40.

[48] Ibidem, 33.

[49] Piotr Piotrowski, „Muzeum Naukowe," *Muzealnictwo* 55 (2014): 14–18.

[50] Ibidem, 17.

[51] Charles Esche, „O Badaniach Muzealnych," w *O Naukowości Muzeów*, 9–10.

[52] Piotrowski, „Muzeum Naukowe," 16.

[53] Muzeum Narodowe w Krakowie, „LANBOZ," dostępny 10 października 2024, https://mnk.pl/lanboz.

[54] Janusz Czop i Julio del Hoyo-Meléndez, rozm. Ewa Szkurłat, Radio Kraków, 15 września 2028, dostępny 10 października 2024, https://www.radiokrakow.pl/audycje/lanboz-specjalistyczne-laboratorium-muzeum-narodowego-w-krakowie.

[55] Janusz Czop, Barbara Łydżba-Kopczyńska i Barbara Świątkowska, „Krajowe Centrum Badań nad Dziedzictwem – Nowa Inicjatywa na Mapie Polskiego Muzealnictwa," *Muzealnictwo* 58 (2018): 125.

[56] Janusz Czop et al., „LANBOZ – Piętnaście Lat Badań Interdyscyplinarnych w Muzeum Narodowym w Krakowie," *Spotkania z Zabytkami* 2 (2018): 26.

[57] Po raz pierwszy jednostkę wyróżniono za rok 2004, przyznając jej II nagrodę w kategorii *Dokonania z zakresu działalności naukowej*, a po raz drugi – za 2006 rok – II nagrodą w tej samej kategorii za kompleksowe zbadanie zagadnienia zastosowania komputerowej analizy obrazu w nieniszczących badaniach obiektów zabytkowych, w ramach której opracowano nową metodę pozwalającą zwiększyć możliwości diagnozowania. *Culture.pl,* „Sybilla 2004," dostępny 10 października 2024, https://culture.pl/pl/wydarzenie/sybilla-2004; *Muzeum Narodowe w Krakowie,* „Sybilla 2006," dostępny 10 października 2024,
https://mnk.pl/aktualnosci/sybilla-2006.

[58] Czop et al., „LANBOZ – Piętnaście Lat Badań Interdyscyplinarnych w Muzeum Narodowym w Krakowie," 27.

[59] Była to Barbara Świątkowska. Zob. Czop, Łydżba-Kopczyńska i Świątkowska, „Krajowe Centrum Badań nad Dziedzictwem – Nowa Inicjatywa na Mapie Polskiego Muzealnictwa," 125.

[60] Czop et al., „LANBOZ – Piętnaście Lat Badań Interdyscyplinarnych w Muzeum Narodowym w Krakowie," 27.

[61] Od 2000 do 2017 roku MNK uczestniczyło w siedemnastu projektach naukowo-badawczych. Zob. Czop, Łydżba-Kopczyńska i Świątkowska, „Krajowe Centrum Badań nad Dziedzictwem – Nowa Inicjatywa na Mapie Polskiego Muzealnictwa," 125; Czop et al., „LANBOZ – Piętnaście Lat Badań Interdyscyplinarnych w Muzeum Narodowym w Krakowie," 27.

[62] Joanna Sobczyk to wieloletnia pracowniczka LANBOZ-u, jego założycielka i kierowniczka. Z czasem jednak uznano, że dla efektywniejszego rozwoju badań technologicznych i praktyk z zakresu prewencji muzealnej warto rozwinąć autonomiczny dział, wzajemnie uzupełniający się z LANBOZ-em.

[63] Za przykład służą efekty projektu FIBER – *Bezpośrednie Monitorowanie Odkształceń Tkanin w Celu Ochrony Zabytkowych Obiektów Tekstylnych i Podobrazi*. Polega on na rozpoznaniu własności mechanicznych i stopnia degradacji zabytkowych tkanin oraz skonstruowaniu czujnika światłowodowego do pomiarów odkształceń w tkaninach zabytkowych. Natomiast owocem innego projektu, ANOXIA – *Bezpieczna Ekspozycja w Muzeach Dzieł Sztuki Wrażliwych na Fotodegradację*,

było opracowanie bezpiecznej metody stałej prezentacji dzieł sztuki wrażliwych na światło i przygotowanie metodyki testów pozwalających na dokonanie ich właściwej selekcji. Zob. Czop et al., „LANBOZ – Piętnaście Lat Badań Interdyscyplinarnych w Muzeum Narodowym w Krakowie," 27–28.

[64] Czop, Łydżba-Kopczyńska i Świątkowska, „Krajowe Centrum Badań nad Dziedzictwem – Nowa Inicjatywa na Mapie Polskiego Muzealnictwa," 124.

[65] Czop et al., „LANBOZ – Piętnaście Lat Badań Interdyscyplinarnych w Muzeum Narodowym w Krakowie," 26–28.

[66] Wywiad z Julio del Hoyo-Meléndez'em, 26 września 2024, archiwum własne.

[67] Czop i del Hoyo-Meléndez, rozm. Ewa Szkurłat, Radio Kraków.

[68] Czop, Łydżba-Kopczyńska i Świątkowska, „Krajowe Centrum Badań nad Dziedzictwem – Nowa Inicjatywa na Mapie Polskiego Muzealnictwa," 124.

[69] Muzeum Sztuki w Łodzi, „Centrum Muzeologiczne," dostępny 24 września 2024, https://msl.org.pl/centrum-muzeologiczne.

[70] Ibidem.

[71] Ibidem.

[72] Tak jest od września 2024 roku – wywiad z Natalią Słaboń, 12 września 2024, archiwum własne.

[73] Agnieszka Pindera kierowała Centrum Muzeologicznym w latach 2016–2023.

[74] Wywiad z Agnieszką Pinderą, 12 listopada 2024, archiwum własne.

[75] Muzeum Sztuki w Łodzi, „Konferencja „Muzeum Awangardy czy Awangardowe Muzeum? Kolekcjonując to, co Radykalne," dostępny 24 września 2024, https://msl.org.pl/konferencja-muzeum-awangardy-czy-awangardowe-muzeum-kolekcjonujac-co-radykalne.

[76] Książka została wydana w dwóch wersjach językowych: polskiej i angielskiej.

[77] Katarzyna Jagodzińska, „Awangardowe Muzeum w XXI Wieku," *Przegląd Kulturoznawczy* (2022), dostępny 24 września 2024, https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/0d4db989-e748-4ffc-80e1-06587ee1ac02/content.

[78] Wystawa *Awangardowe Muzeum* była kuratorowana przez Agnieszkę Pinderę i Jarosława Suchana, a prezentowana w MSŁ od października 2021 do maja 2022 roku.

[79] Pozostałe dwie wystawy to *Gdzie Jesteś* w Żydowskim Instytucie Historycznym (16.11.2020–30.09.2021, kuratorzy: Paweł Śpiewak, Piotr Rypson) oraz *Zimna Rewolucja* w Zachęcie Narodowej Galerii Sztuki (27.05–10.10, kuratorzy: Joanna Kordjak, Jérôme Bazin) – Piotr Słodkowski, „Awangardowe Muzeum, 1918–2021," *Miej Miejsce*, dostępny 24 września 2024, http://miejmiejsce.com/sztuka/awangardowe-muzeum-19182021.

[80] Piotr Słodkowski, „Awangardowe Muzeum, 1918–2021," *Miej Miejsce*, dostępny 24 września 2024, https://miejmiejsce.com/sztuka/awangardowe-muzeum-19182021/.

[81] *Proszę Mówić Dalej… Historia Społeczna Muzeum Sztuki w Łodzi*, red. Agnieszka Pindera, Natalia Słaboń (Łódź: Muzeum Sztuki w Łodzi, 2022).

[82] Ibidem, 12–13.

[83] Stach Szabłowski, „Rzeczy, Które Robisz w Łodzi, Nie Będąc Martwym," *Miej Miejsce*, dostępny 24 września 2024, http://miejmiejsce.com/sztuka/rzeczy-ktore-robisz-w-lodzi-nie-bedac-martwym.

[84] Wywiad z Natalią Słaboń, 12 września 2024, archiwum własne.

[85] Natalia Słaboń, kierowniczka CM-u od września 2024 roku, badaczka w projekcie *Opowiedzieć muzeum* i współredaktorka *Proszę Mówić Dalej…*, wystąpiła tutaj jako jedna z osób kuratorujących wystawę.

[86] Muzeum Sztuki w Łodzi, „Jak Działa Muzeum," dostępny 29 marca 2025, https://msl.org.pl/jak-dziala-muzeum?fbclid=IwY2xjawJVWahleHRuA2FlbQIxMAABHU8izdRCASpxjxFg4Uyf4d8qGuSNpY3scJGpWx1iaFmDFfgRjlGHRoDnWQ_aem_cRZ1pM_kgJv9iAHQkrCbcA.

[87] Wywiad z Natalią Słaboń.

[88] Konferencja *O Naukowości Muzeów,* Muzeum Sztuki w Łodzi, dostępny 26 lipca 2024, https://msl.org.pl/konferencja-o-naukowosci-muzeow.

[89] Podczas konferencji NIMOZ był reprezentowany przez dyrektora Piotra Majewskiego.

[90] Dyskutanci i dyskutantki brali w niej udział zarówno stacjonarnie, jak i online, a publiczność mogła obserwować obrady wyłącznie online.

[91] Tom został wydany w formie e-booka: *O Naukowości Muzeów*.

[92] Wywiad z Natalią Słaboń.

[93] Ibidem.

[94] Wyjątek stanowi Muzeum i Instytut Badawczy PAN, które jednak nie jest samodzielną placówką muzealną.

Bibliografia

Banasiak, Patryk. „Muzea – Nauka, Edukacja, Popularyzacja." *Przegląd Geograficzny* 8 (2019): 667–679.

Bratasz, Łukasz, Barbara Świątkowska i Kamilla Twardowska. „Jak Zorganizować Działalność Naukową w Muzeum." *Muzealnictwo* 55 (2014): 21–25.

Czop, Janusz, Barbara Łydżba-Kopczyńska i Barbara Świątkowska. „Krajowe Centrum Badań nad Dziedzictwem – Nowa Inicjatywa na Mapie Polskiego Muzealnictwa." *Muzealnictwo* 58 (2018): 124–125.

Czop, Janusz, Julio del Hoyo-Meléndez, Anna Klisińska-Kopacz, Barbara Łydżba-Kopczyńska, Joanna Sobczyk i Barbara Świątkowska. „LANBOZ – Piętnaście Lat Badań Interdyscyplinarnych w Muzeum Narodowym w Krakowie." *Spotkania z Zabytkami* 2 (2018): 26–28.

Encyklopedia PWN. Hasło „muzeum." Dostępny 4 stycznia 2024. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/muzeum;3944738.html.

Esche, Charles. „O Badaniach Muzealnych." W *O Naukowości Muzeów*, red. Agnieszka Pindera, Natalia Słaboń i Anna Saciuk-Gąsowska, 9–10. Łódź: Muzeum Sztuki w Łodzi, 2022.

Gaskell, Ivan. „Muzeum Wielkich Idei." *Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej* 6 (2019): 31–40.

Golat, Rafał. „Aspekty Naukowe w Przepisach o Muzeach." *Muzealnictwo* 55 (2014): 69–72.

International Council of Museums. „Museum Definition." Dostępny 10 sierpnia 2024. https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/.

Jagodzińska, Katarzyna. „Awangardowe Muzeum w XXI Wieku." *Przegląd Kulturoznawczy* 1 (2022). Dostępny 24 września 2024. https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/0d4db989-e748-4ffc-80e1-06587ee1ac02/content.

Karłowicz, Jan, Adam Antoni Kryński i Władysław Niedźwiecki, red. *Słownik Języka Polskiego*, t. 2. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980 [oryg. 1904].

Krzemińska, Marta. *Muzeum Sztuki w Kulturze Polskiej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. „Państwowy Rejestr Muzeów." Dostępny 3 stycznia 2024. https://bip.mkidn.gov.pl/pages/rejestry-ewidencje-archiwa-wykazy/rejestry-muzeow.php.

Muzeum Narodowe w Krakowie. „LANBOZ." Dostępny 10 października 2024. https://mnk.pl/lanboz.

Muzeum Narodowe w Warszawie, „Historia Muzeum Narodowego w Warszawie." Dostępny 10 czerwca 2025, https://www.mnw.art.pl/o-muzeum/historia-mnw/.

Muzeum Sztuki w Łodzi. „Centrum Muzeologiczne." Dostępny 17 września 2024. https://msl.org.pl/centrum-muzeologiczne.

Muzeum Sztuki w Łodzi. „Jak Działa Muzeum." Dostępny 29 marca 2025. https://msl.org.pl/jak-dziala-muzeum.

Pindera, Agnieszka, Natalia Słaboń i Anna Saciuk-Gąsowska, red. *O Naukowości Muzeów*. Łódź: Muzeum Sztuki w Łodzi, 2022. E-book.

Pindera, Agnieszka i Natalia Słaboń, red. *Proszę Mówić Dalej… Historia Społeczna Muzeum Sztuki w Łodzi*. Łódź: Muzeum Sztuki w Łodzi, 2022.

Piotrowski, Piotr. „Muzeum Naukowe." *Muzealnictwo* 55 (2014): 14–18.

POL-ON. „Spis Jednostek Naukowych." Dostępny 10 sierpnia 2024. https://www.polon.nauka.gov.pl/.

Radon. „Ewaluacja Działalności Naukowej." Dostępny 3 listopada 2024. https://radon.nauka.gov.pl/dane/ewaluacja-dzialalnosci-naukowej.

Rymaszewski, Bogdan. „Nauka jako Instrument Pracy Muzeów Polskich." *Muzealnictwo* 26 (1983): 20–23.

Słaboń, Natalia. „Instytucja Wiedzotwórcza. O Naukowości Muzeów." *Kalejdoskop Kultury* 2 (2021): 3–4.

Słodkowski, Piotr. „Awangardowe Muzeum, 1918–2021." *Miej Miejsce*. Dostępny 24 września 2024. http://miejmiejsce.com/sztuka/awangardowe-muzeum-19182021.

Steinborn, Bożena. „Czy Muzealnik Jest Naukowcem? Kilka Uwag Praktyka." *Muzealnictwo* 55 (2014): 19–21.

Szabłowski, Stach. „Rzeczy, Które Robisz w Łodzi, Nie Będąc Martwym." *Miej Miejsce*. Dostępny 24 września 2024. http://miejmiejsce.com/sztuka/rzeczy-ktore-robisz-w-lodzi-nie-bedac-martwym.

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 385.

Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 87 ze zm.

Wywiady z Natalią Słaboń (12.09.2024), Agnieszką Pinderą (12.11.2024), Julio del Hoyo-Meléndezem (26.09.2024), archiwum własne.